

LA RELACIÓ EPISTOLAR DE VICENÇ RIERA LLORCA
AMB RAFAEL TASIS

JOSEP FERRER I JOAN PUJADAS
FUNDACIÓ PERE COROMINES

El periodista, escriptor i activista Rafael Tasis i Marca (Barcelona, 1906 – París, 1966), el corresponçal per antonomàsia de la revista *Pont Blau* a Barcelona, començava la seva autobiografia, *Mentre encara me'n recordo* (1951), amb els mots següents: «Moltes vegades ha estat formulat, amb raó —jo mateix el dec haver articulats—, el plany que la manca de documents autobiogràfics complets, diaris i memòries, privi les lletres catalanes d'un element preciós per a la crítica i la història literàries com són aquestes aportacions personals que a totes les literatures constitueixen un capítol indispensable de la literatura —i no solament de la literatura, sinó de la història» (TASIS 2011: 269).

Malauradament, fent realitat una altra vegada aquest plany inicial, aquesta biografia restà incompleta: només abraça la infantesa i adolescència de Tasis. Sense cap mena de dubte, també podríem ampliar aquesta queixa al camp de la correspondència. I n'és un bon exemple, precisament, i malauradament, la correspondència de Vicenç Riera Llorca (Barcelona, 1903 – Pineda de Mar, 1991), perquè tenia «intenció de destruir» el seu arxiu, com reconeixia en la carta adreçada al seu amic Joan Ferrer el 27 d'abril de 1985, que acompanyava una mostra d'una quarantena de cartes de la seva relació epistolar amb diversos corresponçals: «Encara que tingui intenció de destruir el meu arxiu i encara que cap d'aquestes cartes no revela cap secret polític ni fa referència a cap fet important, t'agrairia que, un cop n'hagis fet l'ús que creguis convenient, sense cap pressa, me les tornessis». Només, afortunadament, es va salvar de la crema, fora d'alguna altra carta escadussera, el patracol que contenia la joia de la corona: la correspondència entre Joan Fuster i Vicenç Riera Llorca (1993).

No sabem els motius pels quals Riera Llorca va prendre aquesta decisió dràstica. No sembla que hi haguessin raons objectives. Potser

fou, i entrem completament en el camp de l'especulació, perquè ja havia deixat constància del seu testament vital biogràfic a *El meu pas pel temps (1903-1939)*, que aplegava les memòries de la primera part de la seva vida fins al final de la Guerra Civil. I havia deixat enllestit, que es publicà de manera pòstuma, *Els exiliats catalans a Mèxic*, assaig històric en què recollia abundant documentació sobre l'exili a Mèxic i la comunitat catalana d'aquell país d'acollida, de la qual fou sempre un membre molt actiu. D'altra banda, també cal recordar que tota la producció novel·lística de Riera Llorca és un intent d'aixecar un fris a la «memòria» (FUSTER 1988: 385). Potser no volia que interpretacions posteriors tergiversessin el fil dels fets dels quals ell ja havia deixat testimoni personal escrit, i novel·lat. En fi, *chi lo sa!*

Sigui com vulgui, la relació epistolar entre Riera Llorca i Tasis ha quedat reduïda, pràcticament, a les cartes conservades al Fons Tasis. En concret, en són 87, escrites entre 1953 i 1966 —per referències internes podem consignar la pèrdua de fins a 69 cartes de Tasis a Riera Llorca, fet que ens portaria a un volum inicial de 156. La primera de les cartes conservades és datada a Mèxic l'11 de juny de 1953 i la darrera, també de Riera, porta data de 19 de setembre de 1966, pocs mesos abans de la sobtada mort de Rafael Tasis, esdevinguda a París el 4 de desembre de 1966 a l'edat de 60 anys. Totes les cartes conservades són de Riera Llorca, a excepció de dues: una postal col·lectiva enviada des de Montserrat el 12 de febrer de 1954 per Joan Fuster, Ramon Aramon i Rafael Tasis, que donava testimoni —«Molts records des del cor del Principat»— del primer viatge del brillant assagista valencià a la capital catalana, patrocinat pel grup de *Pont Blau*, per presentar en societat el seu opuscle *La poesia catalana fins a la Renaixença* (1954) (FUSTER & RIERA LLORCA 1993: 330), i una altra, aquesta sí de Tasis, datada a Barcelona el 2 de febrer de 1958, una carta llarga en què s'ha perdut l'encapçalament (TASIS 2011: 403-416). Precisament, el contingut i el to d'aquesta carta fa lamentar encara més la pèrdua de la part de la correspondència de Rafael Tasis. Hi esbossava un retrat biogràfic personal, que havia de servir de base a una conferència de Riera sobre l'obra de Tasis dins d'un cicle setmanal —«Els llibres i els autors»—: «Jo conec tota la vostra obra publicada i puc donar-hi la meva opinió, però això no és prou: necessitaria unes quartilles vostres

sobre la idea que teniu de la pròpia obra: estímuls, propòsits, influències, tria de temes, obstacles, treballs inèdits... [...] Els futurs oients semblen interessats a conèixer detalls de la situació familiar dels autors, per tal d'explicar-se millor el seu caràcter i la seva obra. Espero sortir-me'n» (Mèxic, 27 de gener de 1958).

Tot i que la correspondència és contínua des de 1953 fins a 1966, hi ha una llacuna inexplicable que segurament també cal atribuir a la pèrdua de les cartes corresponents: no n'hi ha cap de 1959; fan un salt des de la del 21 de novembre de 1958 a la del 16 d'octubre de 1960, que, d'altra banda, és l'única conservada d'aquell any.

La correspondència conservada de Riera Llorca amb Rafael Tasis s'inicia amb una carta breu datada a Mèxic l'11 de juny de 1953, en què Riera Llorca, com a secretari del jurat que presidia una patum com Lluís Nicolau d'Olwer, li comunica que la seva novel·la *Tres* havia estat la guanyadora del premi Catalònia, concurs de novel·les que havia convocat Avel·lí Artís i Balaguer, editor de *La Nostra Revista*. El veredict del jurat s'endarrerí més de tres anys per raons de logística —alguns dels membres del jurat vivien fora de Mèxic— i de finançament —l'impulsor del premi passava per una de les seves cròniques etapes de poca solvència econòmica (RIERA LLORCA 1994: 130-131). No es tracta, en aquest cas, d'una carta purament formal i protocol·lària, tot i el tractament de «vós», habitual a l'època en el gènere epistolar, que es mantingué fins a la carta del 5 de setembre de 1962. Alguna cosa en el to de la lletra fa entendre una coneixença prèvia. I efectivament era així.

Riera Llorca i Tasis eren coetanis, tots dos havien nascut a Barcelona amb una diferència de tres anys: Riera Llorca, l'any 1903, i Tasis, l'any 1906. Ara bé, Riera Llorca havia nascut en el barri obrer i menestral del Poble-sec, el seu pare era mestre d'aixa i ebenista i va morir l'any 1906, quan ell era petit, fet que va obligar que una part de la família es traslladés a Capdeterme (o Cap de Terme), al límit entre els municipis de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant (Baix Camp) i l'Ametlla de Mar (Baix Ebre), acollida per un tiet vidu, fins que Riera feu deu anys, quan la família es tornà a reagrupar a Barcelona. Tasis, en canvi, havia nascut al carrer de Provença, al petitburgès Eixample barceloní, al costat del forn de pa que tenien els avis materns; el seu

pare treballava d'impressor a la botiga i impremta familiar del carrer de Tallers (TASIS 2012: 17). Tots dos tingueren una formació bàsica: Tasis, al col·legi dels salesians del carrer de Provença, i Riera Llorca, als jesuïtes del Clot. Tots dos deixaren els estudis a tretze anys per començar a treballar en feines de despatx, però el virus literari i polític ja els havia infectat. A partir d'aleshores ambdós inicien un procés d'autoformació, que de mica en mica els conduirà al món del periodisme i de la literatura.

Riera Llorca milità sempre en els rengles del socialisme català, inicialment dins l'òrbita de la Unió Socialista de Catalunya, que capitanejaven Rafael Campalans i Manuel Serra i Moret, mentre de Tasis s'afilià de ben jove a Acció Catalana, un partit d'intel·lectuals liberals, on arribà a ocupar càrrecs de responsabilitat. Durant la Guerra Civil, Riera Llorca fou secretari del conseller d'Agricultura, Josep Calvet, sindicalista i militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, mentre que Tasis, director general dels Serveis Correccionals i de Readaptació de la Generalitat de Catalunya (del juliol de 1937 al juny de 1938), que depenia de la conselleria de Justícia, que ocupava Pere Bosch i Gimpera, d'Acció Catalana Republicana, dins el Govern de Lluís Companys, abans d'incorporar-se tots dos a files: Riera Llorca, a l'Estat Major del XVIII Cos de l'Exèrcit, mentre que Tasis, al servei de la rereguarda.

Tots dos s'exiliaren a França, però Tasis s'establí a París i Riera Llorca s'embarcà cap a la República Dominicana i s'instal·là definitivament a Mèxic (el febrer de 1942). És innegable, per tant, el paral·lisme de les seves vides.

Malgrat que Riera Llorca recordava en un número d'homenatge a Tasis de la revista *Xaloc* (RIERA LLORCA 1967: 9) que «vaig conèixer Rafael Tasis, quan ell tenia disset anys i jo en tenia vint, en un centre recreatiu del carrer de Balmes, del qual ni ell ni jo no érem socis; ell s'hi deixava caure, de tant en tant, en companyia del seu pare, i jo amb uns companys de l'oficina on treballava», tot fa pensar que aquesta coneixença va ser força circumstancial i superficial, i que, de fet, el contacte més constant i assidu es va produir dins les pàgines de *La Nostra Revista* (1946-1954) i, sobretot, de *Pont Blau* (1952-1963), en la faceta honorària que Tasis exercia de «cònsol de l'exili a Catalunya»:

Rafael Tasis va creure, aviat, que el coneixement que es tenia del que es feia a fora mereixia una difusió més gran; i que els exiliats havien de saber alguna cosa del que es feia a Catalunya, més del que en sabien, sobre l'estat de rebel·lia. I establí un servei vast de correspondència amb els exiliats de diversos països on hi havia una actuació nacionalista. La correspondència no fou simplement epistolar, sinó, per començar, també amb la seva col·laboració personal a les revistes de l'exili, que fou seguida de la que va aconseguir de diversos escriptors que no havien deixat la terra. En aquest aspecte Rafael Tasis fou corresponsal a Catalunya de *La Nostra Revista*, de Mèxic, i representant, en diversos sentits, de *Pont Blau*, també de Mèxic: aplegava els treballs de diversos col·laboradors i els trametia a Mèxic; i d'altra banda distribuïa les revistes a Catalunya, al mateix temps que sostenia una correspondència epistolar amb escriptors i polítics. Això féu que ací i a fora molts amics li atribuïssin el títol de «cònsol de l'exili a Catalunya».

(RIERA LLORCA 1988)

La publicació mensual *La Nostra Revista*, de caire cultural i polític, va ser fundada i dirigida per Avel·lí Artís i Balaguer, comediògraf d'èxit i impressor; home de caràcter fort, s'havia establert a Barcelona, on havia après l'ofici d'impressor i regentà la botiga i el taller de la Tipografia Catalana del carrer de Vic, des d'on s'edità el setmanari infantil *La Mainada* (1921-1923), una de les revistes infantils més prestigioses de l'època, que fou suprimida per la dictadura de Primo de Rivera. Precisament és aquesta revista una de les primeres en què un adolescent Rafael Tasis de quinze anys no només hi col·laborà, sinó que hi treballà de manera remunerada. Tasis sempre sentí pel rondinaire impressor —membre com ell d'Acció Catalana— una especial veneració. Per tant, no és estrany que des del primer número de *La Nostra Revista*, Tasis hi figurés a la capçalera com a «corresponsal literari a França», fins al núm. 29, del maig de 1948, quan fou substituït per Armand Obiols, perquè Tasis retornà a Catalunya aquell estiu. En resum, Tasis publicà a *La Nostra Revista* un total de 25 articles, fins al número de desembre de 1952 (amb el pseudònim de *Blanquerna*, hi publicà sis articles i set més sota el de *Pere Bernat*). Com el mateix Riera reconeixia: «*La Nostra Revista* va tenir èxit. Els corresponsals a diversos llocs, especialment Rafael Tasis, de primer a

París i després a Barcelona, van proporcionar una gran quantitat de col·laboracions que feren molt interessant la revista» (RIERA LLORCA 1994: 117).

Riera Llorca se separà de *La Nostra Revista*, de manera amical, per desavinences polítiques o, més concretament, per la manca de coherència política de la revista dirigida per Avellí Artís. El darrer número en què col·laborà fou el 63, de febrer-març de 1952. De fet, la revista havia patit una crisi econòmica que l'obligà a la suspensió durant el primer semestre de 1951. Després de la dimissió de Riera, el seu lloc fou ocupat per Joan Rossinyol, però a partir d'aleshores la revista tingué una periodicitat irregular, que la mort d'Artís abocà a la desaparició, l'any 1954.

Poc després de la separació de *La Nostra Revista*, Riera Llorca encapçalà, ara amb el càrrec de director, una nova publicació periòdica, *Pont Blau*, que esdevingué la revista catalana de més llarga durada publicada per exiliats catalans. Rafael Tasis s'enrolà també en aquesta nova aventura, en la qual col·laborà des dels primers números, fet que suposava la desvinculació de *La Nostra Revista*. No en sabem els motius. Segurament hi influïren les dificultats de publicació que tenia la revista, i, segurament també, el tombant ideològic que anava prenent, amb articles procomunistes, que no el devien fer sentir gaire còmode.

En la segona carta conservada de Riera (Mèxic, 23 de juny de 1953), continuació d'aquella primera en què li comunicava l'obtenció del premi Catalònia per *Tres*, intentava esvaïr els recels que Tasis devia expressar en una carta anterior, del 18 de juny de 1953, perduda, que el premi acabés essent efectiu, perquè estava dotat econòmicament i suposava la publicació de l'obra dins la col·lecció Catalònia, d'Artís: «No tinc cap motiu per a dubtar que el Premi serà una realitat en totes les seves clàusules». I, encara, en la carta següent (Mèxic, 9 d'octubre de 1953), hi insistia més extensament i en termes similars:

No sé si d'aleshores ençà l'amic Artís us ha escrit. Són molts els qui, fa una temporada, es planyen que no els contesta les cartes. Per si no us ha escrit, crec oportú informar-vos que sé que es preocupa del pagament del premi que us deu: fa unes setmanes, la darrera vegada que el

vaig veure, buscava la fórmula per fer-lo efectiu, i dies enrere, Miquel Ferrer, que el veu més sovint, em va dir que creia haver trobat la solució amb una combinació de llibres que havia d'enviar a Buenos Aires, des d'on, sembla, us enviarien els diners. No sé si això s'haurà fet. A mi em va plaure saber-ho perquè em va confirmar la impressió que tenia que l'Artís vol quedar bé amb vós.

Malgrat els bons auguris de Riera, la realitat és que la situació econòmica i familiar d'Artís s'endenyà amb la seva mort l'any següent, i les batusses entre els fills i Dolors Peris, vídua i marmessora del difunt, esclataren (NOGUER 2009: 93):

Quant als *Tres*, he parlat amb la vídua Artís, que ja havia lliurat l'original a Ramon Peypoch perquè me'l passés. Veuré aquesta setmana en Peypoch, i parlarem del que es pot fer. No tinc cap fe en les il·lusions editorials del *Tisner*. Crec que li plauria publicar el llibre com crec que li hauria plagut al seu pare; però no crec que pugui fer-ho. En previsió de possibles exigències estranyes en el cas que el projecte editorial arribés a realitzar-se, he advertit a Dolors Peris que l'edició del llibre, donades les circumstàncies actuals, no fóra cap negoci; que els editors probablement hi perdrien diners i que, en el cas problemàtic que deixés algun benefici, aquest se us hauria d'abonar a vós, a compte de l'import del premi. Immediatament m'ha contestat que el premi ja us l'havia pagat l'Artís, si no totalment almenys en part, per mitjà d'un arranjament que havíeu fet —si no ho he entès malament, hauria consistit a que vós cobréssiu drets d'autor de l'Artís, a Barcelona. Per tal de poder precisar millor els detalls en futures discussions amb la vídua Artís, us agrairia que em diguéssiu què hi ha de cert en això. (Mèxic, 2 d'agost de 1955)

Finalment, la novella de Tasis no es publicà fins gairebé deu anys després, el mes de maig de 1962, en el segell editorial mexicà de Bartomeu Costa-Amic: «Suposo que ja deus haver rebut algun exemplar del teu llibre *Tres*. Ja era hora que es publicués» (Mèxic, 9 d'octubre de 1962); posteriorment es reedità a Catalunya, al Club Editor, el 1966, any de la mort de Tasis.

En aquesta mateixa carta, segona, del 23 de juny de 1953, Riera també intenta esvaïr el sentiment de Tasis que Artís estigués enfadat amb ell:

No crec —això no té res a veure amb la qüestió del premi— que l'Artís estigui enfadat amb vós perquè col·laboreu a *Pont Blau*. Jo segueixo amb ell en les relacions cordials de sempre i mai no m'ha demostrat que estigués enfadat amb mi ni amb ningú de la colla de *Pont Blau*, excepció feta de dues persones amb les quals ja estava enfadat de molt abans: en Bartra i en Fabregat. *Pont Blau* no es publica amb el propòsit de fer la competència a *La Nostra Revista* ni jo em vaig separar d'aquesta per fer *Pont Blau*. Me'n vaig separar per discrepàncies amb l'Artís en qüestions de política internacional, sorgides amb motiu d'uns treballs publicats a *La Nostra Revista*: unes discrepàncies que mai no hauria cregut tenir amb un home dels antecedents liberals de l'Artís. Li vaig dir francament per què deixava *La Nostra Revista* i vam seguir tan amics com sempre.

En una carta a Joan Fuster, Riera era més explícit pel que fa als motius:

Una de les raons que ens ha allunyat de *La Nostra Revista* és que l'Artís, indignat perquè els Estats Units no treuen en Franco, pren una posició russòfila, que reflecteix a la revista. En Tona, en Fabregat, en Soler Vidal i jo —com tots els socialistes catalans— vam passar una temporada, desgraciadament massa llarga, als rengles comunistes —en realitat russos— i sabem el pa que s'hi dona. Això és una altra història, que ja coneixes una mica si has llegit a *La Nostra Revista* els articles d'en Tona sobre el comunisme, i te'n donaré detalls en una altra ocasió. El nostre cas es va produir només a Catalunya i tu aleshores eres un noi i no pots recordar-ho i no crec que els amics que tinguis a Barcelona te'n puguin explicar gaires coses. Quan vaig dir a l'Artís que retirés el meu nom de *La Nostra Revista* perquè acceptava un article del coronel Guarner que jo considerava, a més d'espanyolista, russòfil, l'Artís em va dir, molt seriós, com si fes una descoberta, que jo era «americanòfil». Per simplificar, li vaig contestar que sí. I ell em va dir que no gosaria a dir-ho públicament. Es veu que està convençut que un exiliat català no pot prendre cap altra actitud que la seva: a favor de la URSS perquè els Estats Units no han tret en Franco. És veritat que són molts els que pensen el mateix, entre altres en Bartra i la seva muller. En gent liberal, com realment són ells, això és un disbarat. No se n'adonen. El règim dels Estats Units dista molt de ser el meu ideal, però tal com estan les coses al món, avui, no comprenc que un home liberal pugui

adoptar una posició d'hostilitat a les Nacions Unides. Arribo a comprendre una inhibició total, tancar-se a casa i esperar a veure què passa; però desitjar el triomf de la URSS per aconseguir la llibertat? És absurd. Avui el món està dividit en dos grans blocs político-econòmics: l'occidental, amb els Estats Units al front, i l'oriental, dominat per la política nacional de la URSS. No hi ha una tercera força. Si triomfa el bloc occidental, tindrem encara un xic de llibertat individual, l'home seguirà essent home i possiblement es tindrà un nivell de vida decorós i la possibilitat de millorar-lo. Si triomfa la URSS, els que quedin es convertiran en caps d'un ramat; s'haurà acabat, per algunes generacions, la llibertat i les possibilitats de conquerir-la. (FUSTER & RIERA LLORCA 1993: 163-164)

El tema tornà a sorgir a la dècada següent, inevitablement cudent durant tota la Guerra Freda, i sobretot després de la crisi dels míssils de Cuba de 1962; els punts de vista diferents, potser, més aviat, «matisos» diferents, també responien a influències geopolítiques distintes, amb un Mèxic que sempre ha estat l'eixida dels EUA, i una Europa en què els comunistes francesos i italians gaudien de gran prestigi en l'Europa occidental del moment:

Que els comunistes estiguin contra els Estats Units ho entenc molt bé; el que no puc entendre és que gent que és indiscutiblement liberal sigui hostil a les potències occidentals, que si no tenen, avui, un règim ideal, almenys són les que de moment ofereixen una vida més lliure als seus ciutadans i, evidentment, les millors possibilitats d'arribar a un règim més just. No comprenc que els qui pateixen una dictadura s'inclinin cap a una altra incomparablement més dura i que es recolza en una doctrina temptadora per als esperits simplistes. (Mèxic, 19 d'abril de 1963)

Fet aquest llarg salt, Riera acabava aquella carta del 23 de juny de 1953 així: «L'Artís em parla sempre de vós amb molt d'afecte i quan li vaig donar la nota del veredicté em va dir, textualment: “Home, estic content que s'hagi donat el premi a Tasis! Per moltes raons! N'estic content de debò!” Això us ho dic confidencialment. Potser no us ho hauria hagut d'escriure, però ho faig per tal d'esvair els vostres recels i comptant amb la vostra discreció». El tema del premi Catalònia encara ocuparà part de la carta de 23 de juliol de 1953, en què, a més,

Riera li comunica la convocatòria de la segona edició del premi Guimerà de teatre, premi que també va tenir una primera edició —1951— convulsa, i la carta següent, del 4 d'octubre de 1953.

La primera convocatòria del premi Guimerà de teatre va ser dotat per l'actriu —primera actriu— Emma Alonso, esposa de Dalmau Costa, excap de Protocol del Parlament de Catalunya, que havia fet fortuna amb la creació i gestió de restaurants de luxe de molta reputació a la capital de Mèxic. Aquesta primera edició, dotada amb la quantitat respectable de 300 dòlars, va ser convocada per Edicions Catalònia, d'Artís, i publicitada a bastament dins *La Nostra Revista*. El veredictes es feu públic el 14 d'abril de 1952, i el guanyador fou el drama en tres actes *L'ídol de fang*, signat amb els pseudònims de *Lluís de Rialp* (Lluís Soler i Rialp) i de *Ferran de Xèrica* (Ferran Mangrané, també de Barcelona) (MANENT & POCA 2013: 283 i 156). Un cop fet públic el veredictes, va resultar que aquesta obra ja havia estat distingida amb el títol d'*El secret* amb el premi Ignasi Iglésias en els Jocs Florals de la Llengua Catalana de Nova York del 1951. El jurat va considerar aquesta martingala inacceptable i va desqualificar l'obra i, per tant, el premi es va declarar desert (RIERA LLORCA 1994: 133-134).

Al matrimoni Costa-Alonso, la maniobra els devia deixar un regust amarg, i van decidir tornar-lo a convocar doblant l'import, per acumulació de la convocatòria fallida —600 dòlars!—, però, davant la negativa d'Avellí Artís de repetir una experiència que havia resultat tan decebedora, va ser la revista *Pont Blau* l'encarregada de convocar-lo l'any 1954. Riera li'n donà notícia i el convidà a participar-hi: «Us animeu a tirar-hi?» La resposta de Tasis devia ser afirmativa, arran del comentari de la carta de 4 d'octubre de 1953: «Espero que vós us decidireu a enllestir alguna d'aqueixes tres comèdies que teniu pensades i a enviar-la». I encara: «¿Com teniu la vostra obra per al Guimerà?» (Mèxic, 16 de novembre de 1953), o: «Ja us heu decidit a enviar alguna cosa al Guimerà? Penseu que s'acosta el tancament del termini d'admissió. Us queda de temps per a dipositar les còpies a correus, fins al 23 d'abril vinent. Jo, particularment, només he insistit a demanar-vos que hi tireu, a tres persones, i fins ara no ha arribat res de cap de les tres» (Mèxic, 7 de març de 1954). La insistència de Riera va tenir els seus fruits: «Va arribar *Un home entre herois*, que ací es

convertirà en heroi si ha de prosperar entre els forts competidors que té» (Mèxic, 4 de juliol de 1954). I poc abans del veredictes definitiu, que s'emeté l'11 de setembre de 1954: «L'*Home* sabrà demà al vespre quina és la seva sort. Diumenge al matí tornaré a escriure-us» (Mèxic, 10 de setembre de 1954). Segurament, Riera complí aquesta promesa, en què li deia que n'era el guanyador, però la carta no s'ha conservat: «Us adjunto una foto que es va prendre després del sopar que la donant del premi va oferir al jurat el dia 11 de setembre, després del veredictes. Menys l'Emma Alonso, tots fem cara d'ensopits, i no m'explico per què, puix vam passar una vetllada molt alegre i animada» (Mèxic, 29 d'octubre de 1954).

Tot i algunes dificultats puntuals, l'estrena tingué lloc al Nuevo Teatro Ideal de Mèxic el 26 de juliol de 1956, protagonitzada per Emma Alonso, i fou tot un èxit:

Segurament algun amic se'm deu haver avançat a donar-vos compte de l'estrena d'*Un home entre herois*, dijous passat. Hi havia més de cinc-cents espectadors, un nombre de catalans que cap acte mai no havia aplegat ací a Mèxic. [...] Després de la representació, el matrimoni Costa se'ns va endur a casa seva tots els que havien intervingut en la representació i alguns amics, entre ells jo, a sopar a casa seva, d'on em vaig retirar a quarts de cinc de la matinada i encara hi vaig deixar als altres comentant l'èxit, que realment ha entusiasmat tothom. (Mèxic, 29 de juliol de 1956) (FOGUET 2013: 255-266)

El premi Guimerà es convocà fins a l'any 1958. Entre els guanyadors més destacats, cal consignar-ne el poeta Josep Carner, per *Cop de vent* (1955) i el també poeta Joan Oliver, que guanyà la darrera edició, del 1958, amb *La gran pietat* (FOGUET 2016: 115-122).

La correspondència entre Riera Llorca i Tasis està farcida de notícies sobre la recepció i la publicació d'articles, d'encàrrecs periòdics, tramesa de llibres editats a Catalunya o a Europa i de difícil accés des de Mèxic, enviament de material gràfic per a il·lustrar els números de *Pont Blau...*, i d'informacions sobre la recepció d'aquesta nova publicació a Barcelona: «Celebro les bones notícies que em doneu sobre l'acollida de *Pont Blau* a Barcelona» (25 d'octubre de 1953). Tasis en tenia informació de primera mà, atès que la seva lli-

breria impremta de la Rambla dels Caputxins de Barcelona feia la distribució de manera clandestina de tota mena de publicacions de l'exili. De fet, Riera Llorca i l'equip de *Pont Blau* el consideraven el seu «representant a Barcelona» (Mèxic, 25 d'octubre de 1953). La correspondència conservada fa la sensació que Tasis era un element més, destacat, del consell de redacció de la revista. Riera el tenia al cas de la recepció de treballs i col·laboracions diversos, alguns dels quals Tasis recollia a Barcelona i enviava a Mèxic per a *Pont Blau*. Les mostres d'agraïment de Riera envers Tasis són una constant: «Us agraeixo molt l'interès que us preneu per *Pont Blau* i per les altres coses nostres. Veritablement és un gust treballar amb vós» (Mèxic, 16 de novembre de 1953), o «Us agraeixo molt la vostra diligència a satisfer certes necessitats de *Pont Blau*, ja que només gràcies a vós podem tractar oportunament temes barcelonins» (Mèxic, 13 de febrer de 1955). La sensació és que, per a *Pont Blau*, Tasis havia esdevingut imprescindible: «No cal dir que estem molt agraïts per la vostra col·laboració i que si un dia us en canséssiu, *Pont Blau* se'n ressentiria molt. No defalliu, si us plau o per favor, com vulgueu, però no defalliu» (Mèxic, gener de 1956).

En els onze anys de durada de *Pont Blau*, Tasis hi publicà un total de 87 articles, sense comptar els 14 que publicà amb el pseudònim *Blanquerna* i els 11 amb el de *Pere Bernat* (alguns dels 32 articles signats amb el pseudònim de *Ramon Nebot* també li són atribuïbles) (MANENT & RIERA LLORCA 2015: 40-45). Pel volum, segurament *Pont Blau* va ser la revista, tant de l'interior com de l'exili, que va acollir més col·laboracions tasiànes, fet que dona idea del grau de la seva vinculació amb aquesta mítica revista dirigida per Riera Llorca.

En la carta del 25 d'octubre de 1953, apareix per primera vegada citat el nom de Joan Fuster. El motiu és doble: d'una banda, Riera comunica a Tasis que espera amb candaletes la recensió promesa sobre el primer lliurament d'*El pelegrí apassionat*, el cicle novel·lístic de Joan Puig i Ferrer, que va fer tronar i ploure en els ambients catalanistes del moment; l'altra referència a Fuster està relacionada amb la publicació de *La poesia catalana fins a la Renaixença* i la presentació a Barcelona:

Joan Fuster és l'autor del volum II de les Monografies Bages: *La poesia catalana fins a la Renaixença*, que apareixerà probablement el mes que ve. Fóra interessant que l'autor vingués a Barcelona a fer una lectura de la monografia. Fuster és un home intelligent, entusiasta, actiu i ben preparat; l'escriptor català de més categoria que ha aparegut a València després de la guerra; i convé que es posi en contacte personal amb els elements sans de Barcelona —on ja té algunes relacions. Crec que em puc comprometre que PB patrocini la lectura i pagui el viatge i l'estada de dos o tres dies a Barcelona. Podríeu encarregar-vos d'organitzar l'acte o de fer-lo organitzar per un amic de confiança? Penso en una cosa íntima i sense cap matís polític, de caràcter estrictament literari. I podríeu dir-me també quant podrien importar aproximadament les despeses? Viatge en primera i estada en un hotel decent. Convindria no deixar ficar cullerada en aquesta qüestió els folls. (Mèxic, 25 d'octubre de 1953)

Per la resposta de Riera, sabem que Tasis va contestar afirmativament de seguida:

Us agraeixo la diligència amb què vaiu contestar la meua consulta sobre la possibilitat d'un viatge de Joan Fuster a Barcelona per fer una lectura de la seva monografia i us agraeixo, sobretot, el to que us proposeu donar a l'acte. En Fuster ja m'ha escrit acceptant la invitació. Només cal, doncs, que us poseu d'acord per a la data. Jo crec que l'acte fóra oportú quan hagués aparegut el llibre i així que quedarà llest us n'enviaré per avió un exemplar a vós i un altre a Fuster. [...] Quant a l'aspecte econòmic, les vostres informacions s'ajusten als càlculs que havíem fet; sobre això ja us escriurà l'amic Fabregat. (Mèxic, 16 de novembre de 1953)

Malgrat les previsions inicials, l'edició del volumet es retardà, però això no aturà els preparatius de l'esdeveniment:

Sobre el viatge de Joan Fuster, si ja us heu posat d'acord amb ell per a la data que indiqueu, endavant! Però si volguéssiu organitzar l'acte per una data als volts del 10 de febrer, fóra possible, perquè l'impressor m'assegura que el llibre quedarà llest abans de fi de gener; i el mecenes —que en aquest cas concret és en Farreras Duran— està impacient i

cada vegada que em veu em pregunta si la cosa es fa aviat... La finalitat principal d'aquest viatge és que Joan Fuster es posi en contacte personal i directe amb alguns escriptors de Barcelona —i particularment amb la gent de l'Institut i el seu *entourage*— per a les conseqüències lògiques que aqueix contacte pot tenir; però també té la de fer sentir el nostre desig de treballar conjuntament amb els que sou a la Terra. (Mèxic, 16 de gener de 1954)

Una postal de record enviada des del monestir de Montserrat el 12 de febrer de 1954 per Aramon, Fuster i Tasis, dona fe de la realització del viatge. Riera n'acusà recepció breument: «Vaig rebre la tarja de Montserrat. Molt agraït pels records. En Fuster m'ha escrit alguna cosa del viatge i veig que ha estat un èxit. Us agraeixo a tots els que heu intervingut, i particularment a vós i l'Aramon, l'interès que us hi heu pres. N'espero excel·lents resultats. Quan m'escriviu, digueu-me què és el que podem publicar i què queda com a “conversa d'amics”» (Mèxic, 27 de febrer de 1954).

Malauradament, la «detallada» carta tasiana del 21 de febrer de 1954 sobre el viatge de Fuster a Barcelona, fet del 10 al 18 de febrer, no s'ha conservat —sí, però, que s'ha conservat la de Fuster (Sueca, 18 de febrer de 1954) (FUSTER & RIERA LLORCA 1993: 331-335). Riera en la carta de contestació de 7 de març de 1954 en confirma la recepció i hi afegeix l'agraïment: «Una vegada més us dono les gràcies per l'interès que us hi va prendre. En Fuster n'està molt content i us ha quedat molt agraït, a vós i a alguns altres amics —entre ells l'Aramon— per les atencions que va tenir amb ell. De vós i l'Aramon, particularment, me'n fa uns elogis entusiàstics. M'hauria agradat publicar una extensa carta de Barcelona sobre el tema, però, pensant-ho bé, em sembla que serà millor no donar gaire publicitat a l'assumpte.» Uns raonables escrúpols, doncs, el portaren a silenciar fets i esdeveniments.

En algun punt perdut de la correspondència, i relacionat amb la publicació de *La literatura catalana fins a la Renaixença*, surt a col·lació un treball sobre la poesia catalana de Tasis. La referència apareix per primera vegada en la carta de 16 de novembre de 1953 en els termes següents: «Crec que el vostre treball sobre la poesia catalana podria publicar-se a les Monografies Bages, i us recomano que l'envieu

per a lliurar-lo a Farreras Duran, que és qui, en aquesta qüestió de les Monografies, té l'última paraula». Aquest projecte no fructificà. El text de Tasis, doncs, restà inèdit. Malgrat tot, Tasis l'oferí a Joan Fuster quan reelaborà i amplia aquell treball inicial mexicà en *La poesia catalana* (1956). Un cop publicat, Tasis li retragué la manca d'un *acknowledgement* del seu treball inèdit, que Fuster reconegué i justificà pel caràcter divulgatiu de la publicació (FUSTER & TAVIS 2009: 159-170).

Ni Tasis ni Riera Llorca no eren ni uns diletants ni uns amateurs. El grau d'exigència en les coses que feien era màxim. Les reflexions sobre el model de revista que volien apareixen periòdicament en la correspondència conservada. Com també les que suscita la publicació de l'article tasià «Punt de vista català sobre la novel·la policíaca americana» (*Pont Blau*, núm. 14, desembre de 1953), tema sobre el qual Tasis era un gran especialista a més de ser el pioner i introductor d'aquest gènere dins la literatura catalana amb *La Bíblia valenciana* (1955) —«He llegit *La Bíblia valenciana*. Tan bo, el llibre, com els millors del gènere que he traduït o simplement llegit d'autors de llengua anglesa» (Mèxic, 3 d'agost de 1955) — i *És hora de plegar* (1956):

És hora de plegar m'ha agradat no solament pel seu valor en si, considerable, sinó pel que significa que el gènere s'iniciï en la literatura catalana amb una qualitat literària que només en els darrers anys ha adquirit en altres llengües. Potser ha estat una sort que ens hagi estalviat certa quantitat de subliteratura i que la novel·la policíaca i de misteri tingui, des del començament, en la nostra llengua, un nivell digne dels autors de primer rengle que fins ara us hi dediqueu: Tasis, Serrahima, Pedrolo... Us felicito! (Mèxic, 13 de juny de 1956).

Com dèiem, la recepció d'aquest article sobre la novel·la policíaca va suscitar un debat dins la direcció de *Pont Blau*:

L'article, si m'ho permeteu, el tindrè en reserva una temporada. Com que el tema no és d'estricta actualitat, no perdrà cap interès si el publiquem d'ací a uns mesos. És molt bo i estic segur que agradarà als lectors. A mi m'ha plagut molt. El tema m'és familiar perquè aquests darrers anys he traduït alguns milers de pàgines d'aqueixa literatura per a

una editorial de Mèxic: fins l'any passat, que vaig acceptar un lloc de traductor a l'ambaixada britànica. Les raons per voler retardar-ne la publicació no tenen res a veure amb la qualitat ni l'interès, indiscutibles, del treball. Obeïxen a unes discussions que he tingut amb alguns companys de la redacció sobre el caràcter de les col·laboracions. Sé que algú em diria que el vostre article no s'ajusta a la catalanitat que he exigint en refusar-li algun treball. No tindrien raó, perquè el cas és molt diferent, però les discussions i la tibantor serien inevitables. (Mèxic, 25 de novembre de 1953)

En la línia d'aconseguir que *Pont Blau* fos una revista pancatalana, de catalans, valencians i balears, se sondegen possibles col·laboradors, treballs que no van ser mai retribuïts, perquè l'economia de l'empresa no ho permetia:

Pont Blau és un desastre, econòmicament. Cada mes ens costa un ull de la cara. A pesar d'això, amb gran esperament de l'amic Fabregat em proposo augmentar altra vegada el nombre de pàgines per tal de veure si la molta quantitat de lectura ens permet augmentar el nombre de subscriptors. Per a això ens haurien d'ajudar els escriptors de Barcelona. Que pensin que no és cap empresa comercial i que els que fem *Pont Blau* hi perdem, personalment, un munt de pesos cada mes. (Mèxic, 4 de març de 1955).

Els comentaris sobre el contingut i la qualitat dels números que anaven apareixent, o que ja eren a la impremta semblen les pàgines d'aquesta correspondència; valoren la idoneïtat dels articles rebuts; festegen la incorporació de nous col·laboradors: «Celebro que en Joan Oliver es decideixi a ajudar-nos amb la seva col·laboració» (Mèxic, 7 de març de 1954); o es dona notícia dels elogis rebuts, que provoquen reaccions optimistes: «En Serrahima em diu que *Pont Blau* “és molt llegit i que passa de mà en mà” i que “si no fos la clàssica mandra, ens veuríem submergits en l'abundor d'originals”. Si això arriba a passar, farem els impossibles per tal d'augmentar el nombre de pàgines, i la col·laboració de Barcelona tindrà l'acollida que mereix» (Mèxic, 28 de març de 1954). Incansablement, sense cedir mai al desànim.

Aquí i allà s'acusa la recepció dels articles de Tasis i l'elogi que mereixen i, també, altres obres seves:

El *Pere III* ha confirmat les esperances que em va fer concebre la lectura de les primeres pàgines: és un llibre excel·lent, amè, clar i admirable pel seu rigor documental combinat amb tanta vivacitat. Ens convidrien uns quants llibres com aquest! Però, qui els escriu? Us desitjo que l'esforç que significa aqueixa obra tingui la recompensa que mereix. No us oblideu d'enviar-me un retrat vostre per a acompanyar la crítica del llibre, que publicarem en un dels números pròxims. (Mèxic, 7 de juliol de 1954)

De vegades aquestes alegries alienes es barregen amb les pròpies: «He rebut una carta de l'Albertí que m'ha sorprès agradablement. Em proposa una reedició de *Tots tres surten per l'Ozama*. He acceptat, és clar; encara que no tinc gaire confiança que la censura doni la seva aprovació. I us he de donar les gràcies, perquè l'Albertí em diu que va ser vós qui li va fer conèixer el llibre» (Mèxic, 25 de març de 1956). Finalment aquest projecte no arribà a bon port i l'obra mestra de Riera, editada a Mèxic el 1946, no es publicà a Catalunya fins al 1967.

Els judicis de valor, sobre fets i persones, és un dels aspectes més llaminers de qualsevol correspondència, no només per la tafaneria pura i dura, que també, sinó perquè tota correspondència dona un grau d'intimitat, i de llibertat també, que permet als interlocutors esplaïar-se sense embuts. Cal recordar que qualsevol opinió *ad hominem* no pot ser mai considerada definitiva, que cal contextualitzar-la en l'espai i el temps en què es produeix i tenir sempre present allò que deia Pascal, que «el jo de vint anys ja no és jo», és a dir, que qualsevol persona evoluciona i canvia amb el temps i les circumstàncies. Malgrat això, aquestes opinions ens ajuden a dibuixar amb més claredat algunes de les cares de qualsevol prisma que constitueix una persona o un fet en un punt determinat. Així, per exemple:

Dono a la impremta la nota d'Agustí Esclasans sobre el llibre de Leandre Amigó, tal com vós l'heu deixada. Em sembla bona i em plau que l'Esclasans l'hagi escrita expressament per a *Pont Blau*. Però he de dir-

vos que l'Esclasans està classificat, entre la majoria d'exiliats a Mèxic, com a col·laboracionista o —usant el terme d'alguns dels que no li tenen simpatia— botifler. La nota anirà, repeteixo, però com que sé que hi haurà protestes, voldria estar informat per a la rèplica. Us agrairia que em diguéssiu alguna cosa sobre la posició de l'Esclasans. Un article, al meu judici bo i *ortodox*, de Gassó i Carbonell sobre López-Picó, que va aparèixer en el número de maig, ha fet arribar a les meves mans algunes cartes de lectors —i bons amics— irats, que se senten molestats de veure a *Pont Blau* «l'apologia d'un botifler feta per un altre botifler». Voldríeu dir-me també si les queixes en aquest cas són justificades? (Mèxic, 4 de juliol de 1954)

Les matisacions tasianes, no conservades, segurament en la línia del no es pot matar tot el que és gras, admeten la comprensió rieral·lorquiana:

Us agraeixo les informacions que em doneu sobre els nostres col·laboradors. Estic d'acord en la vostra posició sobre aqueixa qüestió dels «botiflers» i dels «col·laboracionistes», però ací és difícil de fer-ho entendre a alguns companys, sobretot als que han prosperat a Mèxic i a Catalunya no tenen lligams familiars ni interessos personals de cap mena. Aquests, de la persistència a l'exili en fan una virtut, quan en realitat és només una necessitat personal. (Mèxic, 20 de juliol de 1954)

I hi insisteix:

Em sembla que ja us deia en la meua anterior —i per si no ho hagués dit ho dic ara— que estic d'acord en el que em dieu sobre els suposats botiflers i resistents, i això pot notar-se, a les pàgines de *Pont Blau*, que em costen força discussions, cada mes, amb els «polítics» que patim ací. L'altre dia un es queixava perquè a *Pont Blau* havíem publicat el retrat d'un capellà: era el de Costa i Llobera, que il·lustra l'article de Cardona. (Mèxic, 10 de setembre de 1954)

O, per exemple, aquestes crítiques adreçades al «capità Sales», com li deia jocosament Pere Quart en un famós quartet satíric, amb motiu de l'aparició d'*Incerta glòria* (1956):

Les recensions que m'anuncieu em semblen totes molt convenients i les publicarem així que arribaran. L'única que pot portar-me raons amb els companys de *Pont Blau* és la d'*Incerta glòria*. L'autor va deixar ací molta gent molestada i temo que trobaré resistència a publicar res sobre ell; però podem intentar-ho. A mi el llibre m'ha agradat, em sembla una de les millors novel·les catalanes de la postguerra i, a més d'això, el ser un premi Martorell justifica sobrerament que se'l comentí, deixant de banda si els nostres lectors tenen ressentiments o no amb l'autor. (Mèxic, 12 de juliol de 1957)

Inevitablement, les necrològiques també abunden en la correspondència: la d'Avel·lí Artís, que va morir el 30 de desembre de 1954, o la de Lluís Nicolau d'Olwer, l'any 1961, que provoquen els homenatges justos i inevitables: «Suposo que quan rebreu aquesta carta ja haureu rebut la trista notícia de la mort d'en Nicolau. Ha mort aquesta nit passada i l'enterrem aquesta tarda a les quatre» (Mèxic, 25 de desembre de 1961); el 1964, la de l'historiador Josep M. Miquel i Vergés i l'impressor Joan B. Climent; la de l'escriptor Odó Hurtado, el 1965, etc.

A punt d'arribar a la seixantena, la generació de Riera Llorca exiliada començava a sospesar la possibilitat del retorn. Ell feu un primer viatge de prospecció l'estiu de 1962. Després de més de vint anys d'exili, tornava per primera vegada a la pàtria:

Efectivament, com us va dir l'Hurtado, aquest estiu penso fer una escapada a Barcelona. No n'havia parlat perquè no volia arriscar-me a anunciar el viatge amb massa anticipació, que la meua mare en sentís parlar i que a darrera hora sortís algun entrebanc. Ara penso que no hi ha d'haver dificultats, encara que pel moviment de personal a l'ambaixada resulta que prenc les vacances en una època en què per atzar, circumstancialment, el personal quedarà reduït; però ja n'he parlat i no em posen obstacles, de manera que penso arribar a Barcelona a darrers de juliol. (Mèxic, 7 de juny de 1962)

El viatge, en què es devia fer efectiva l'abraçada amb Tasis, va ser més que satisfactori, i ratificava, malgrat les dificultats de tipus econòmic i polític, la voluntat del retorn, que s'esdevingué el 1969 —«Jo,

després de l'estada a Barcelona al mes d'agost, m'he afermat en el propòsit de tornar-hi, definitivament, tan aviat com em serà possible» (Mèxic, 23 de setembre de 1962).

La revista *Pont Blau* tenia els dies comptats. Els motius, molt raonables, Riera els explica clarament en una carta del 26 de març de 1963:

La iniciativa de plegar la vaig prendre jo i l'amic Fabregat hi va estar d'acord. Si no podíem assegurar una circulació ràpida i raonablement nombrosa a l'interior, la publicació de *Pont Blau* no tenia objecte. El meu propòsit no va ser mai fer una revista més d'exiliats per reproduir els desfogaments que fa vint-i-cinc anys es vénen repetint —fa temps ja d'una manera anacrònica— amb una constància alegre i poca-solta, als cafès de Mèxic i a l'Orfeó. (Mèxic, 26 de març de 1963)

Desempallegar-se, fins i tot emocionalment, d'una revista que feia més de deu anys que batallava contra el destí inexorable no era fàcil:

Vaig rebre la teva carta del 12 del mes passat, amb el condol per la suspensió de *Pont Blau*. No crec que tinguis cap responsabilitat per aqueixa suspensió perquè no em sembla que estigués al teu abast vèncer els obstacles per la difusió de la revista a Barcelona: és cosa de les circumstàncies. Des que vaig rebre la teva carta han passat moltes coses. Sembla que una iniciativa de l'Odó Hurtado i d'en Dalmau Costa permetrà reprendre aviat l'edició de *Pont Blau*. Tots t'agraïrem que ens enviessis algun article per a la represa. (Sense al·lusions a la suspensió, com si no hagués passat res. Ja es faran les explicacions del cas, sense insistir-hi massa, en un editorial). (Mèxic, 10 de maig de 1964)

Finalment, però, la realitat acabà imposant-se:

L'acord de principi de reprendre la publicació es va adoptar, d'una manera generosa però lleugera, després d'un alegre sopar. En un altre sopar la generositat es va precisar en xifres i l'Hurtado i jo vam quedar encarregats de posar-nos a la feina. Ens hi hem posat aquest vespre i lamentablement hem constatat que ningú no s'havia pres la molèstia de fer càlculs acurats de les possibilitats d'edició. Les raons de manca d'interès per una publicació catalana, que van ser en part les que ens

van decidir a plegar, no queden compensades per una generositat que donaria vida només artificial a *Pont Blau*. (Mèxic, 26 de maig de 1964)

Aquesta carta tanca definitivament el bloc de la correspondència dedicat a *Pont Blau*, que va publicar el darrer número pel desembre de 1963, després d'onze anys d'insistència.

Una altra revista, *Xaloc* (1964-1981), molt més modesta, de fet, una mena de butlletí publicitari del negoci de distribució de llibres —Difusora del Libro— de Ramon Fabregat, en què Riera assumí l'assessorament literari, prengué el testimoni de *Pont Blau*, i en la qual Rafael Tasis també col·laborà generosament:

En Fabregat tira endavant *Xaloc* i crec que se l'ha d'ajudar. Me n'oblidava! No sé qui pot haver estat el carallot que ha fet córrer que havíem plegat *Pont Blau* perquè jo me n'havia anat a treballar a l'ambaixada britànica a Madrid. Que jo marxés de Mèxic no fóra raó —no hauria estat raó— per a plegar *Pont Blau*. Ja vaig dir a Fabregat que jo no tenia cap inconvenient que seguís publicant la revista amb una altra persona que em substituís, però ell va preferir plegar. Després es va adonar que necessitava una publicació i d'ací ha vingut l'empresa de *Xaloc*. Aqueix rumor del meu trasllat a Madrid és absurd i no sé d'on pot haver sortit. No hi dono importància, però puc assegurar-te que, tot i que Madrid m'és una ciutat simpàtica —ho dic sincerament i no pas pensant en la possibilitat que cap censor llegeixi aquesta carta—, no seria pas per Madrid que jo canviaria Mèxic. (Mèxic, 13 de setembre de 1964)

La correspondència no es clou en aquest punt, tot i que el tancament de *Pont Blau* fa, inevitablement, que se'n ressenti la freqüència. De fet, només s'han conservat tres cartes de l'any 1964 i dues del 1965. Coincidint, casualment, amb el darrer any de vida de Tasis, la correspondència es torna a reactivar: dotze cartes. El motiu és la publicació d'un número extraordinari de la *Revista de Catalunya*, el 106, de gener de 1967, que volia commemorar el desè aniversari del darrer número, també espars, d'aquesta revista, aparegut a São Paulo el desembre de 1956. Comptava amb col·laboracions, entre d'altres, de Ferran Soldevila, Joaquim Molas, Joan Fuster, Albert Manent, Rafael Tasis («Història de la *Revista de Catalunya* (1924-1956)») i Vicenç Riera

Llorca («El problema de l'exiliat català»). L'edició d'aquest número va estar farcida d'entrebancs (RIERA LLORCA 1994: 189-190; MANENT & RIERA LLORCA 2015: 63-83), entre els quals la malaurada mort de Tasis, que en suspengué l'edició, que s'havia de fer el 1966, l'any que corresponia a l'efemèride del desè aniversari. Va ser precisament la filla de Riera Llorca, Diana, qui recollí tot el material a Barcelona, de retorn d'un viatge per Europa, i fou finalment el mecenes Dalmau Costa qui n'assumí la totalitat dels costos. Al revers de la coberta d'aquest número isolat preparat per Tasis, Molas i Manent, hi apareixia la citació d'un fragment de *Notícia de Catalunya* (1954), de Jaume Vicens Vives, tota una declaració d'intencions: «La vida dels catalans és un acte d'afirmació continuada: és el “sí”, no el “si”. Per això el primer ressort de la psicologia catalana no és la raó, com en els francesos; la metafísica, com en els alemanys; la intel·ligència, com en els italians; o la mística, com en els castellans. A Catalunya el mòbil primari és “la voluntat d'ésser”» (VICENS VIVES 1960: 226).

L'altre tema que marca els darrers compassos d'aquesta correspondència és el sojorn que Rafael Tasis feu a Mèxic del 21 de juny al 2 de juliol de 1966, provinent de Nova York, on havia assistit al trenta-quatrè Congrés del PEN, que tingué lloc del 12 al 18 de juny. El dia 23 Tasis pronuncià la conferència «La literatura catalana, avui» a la sala d'actes de l'Orfeó Català:

Jo, personalment, vaig quedar-me amb la recança de no haver-te tingut més dies ací i de no haver pogut parlar, amb més llibertat i més extensament, de persones i d'activitats que m'interessen. Les converses en grup van ser, algunes vegades, desordenades i descarrilades, i sense l'atenció deguda al visitant. Me n'excuso per la part de culpa que em pugui correspondre, però pensa que vam haver d'agrupar, en una quinzena d'ocasions, els molts amics que volien tenir l'ocasió de parlar amb tu, i els agrupaments no sempre van resultar encertats. Accepta com excusa la bona intenció: en tothom hi havia un sincer i afectuós desig de veure't, de complaure't, de fer-te conèixer Mèxic i, sobretot, de fer-te saber com ets, ací, respectat i estimat. (Mèxic, 29 de juliol de 1966)

La mort inesperada de Rafael Tasis tancava sobtadament la correspondència amb Vicenç Riera Llorca. Les cartes conservades són un

fidel exponent d'aquesta manera de fer, i de ser, tossuda, obstinada i irreductible, d'aquesta voluntat d'ésser que Vicens Vives assenyalava, malgrat els avatars tan contraris de la història que els va tocar de viure. Sense l'actitud i les actuacions fermes i constants d'homes com Riera Llorca i Tasis, el manteniment i el futur de la llengua, de la cultura i del país haurien estat una quimera.

BIBLIOGRAFIA

- FOGUET (2013): Francesc Foguet, «Rafael Tasis i el teatre», *Estudis Romànics*, núm. 35, p. 247-279.
- (2016): *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939*, Sevilla: Renacimiento.
- FUSTER (1988): Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Curial.
- FUSTER & RIERA LLORCA (1993): *Epistolari Joan Fuster & Vicenç Riera Llorca*, ed. de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, Barcelona: Curial.
- (2017): Joan Fuster, *Correspondència*, vols. 15 i 16 (Vicenç Riera Llorca), ed. de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, València: 3 i 4.
- FUSTER & TISIS (2009): Joan Fuster, *Correspondència*, vol. 11, 1a part (Rafael Tasis, Joan Triadú, Antoni Comas, Albert Manent i Joaquim Molas), ed. de Josep-Vicent Garcia i Raffi, València: 3 i 4.
- MANENT (1986): Albert Manent, *El molí de l'ombra. Dietari polític i retrats, 1946-1975*, Barcelona: Edicions 62.
- (1989): *La literatura catalana a l'exili*, 2a ed., Barcelona: Curial.
- (2008): *La represa. Memòria personal, crònica d'una generació (1946-1956)*, Barcelona: Edicions 62.
- MANENT & POCA (2013): Albert Manent i Josep Poca, *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració*, Lleida: Pagès Editors.
- MANENT & RIERA LLORCA (2015): *Epistolari Albert Manent & Vicenç Riera Llorca*, ed. de Joan Pujadas, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Ajuntament de Barcelona.
- NOGUER (2009): Marta Noguer, «Quatre cartes de Vicenç Riera Llorca a Rafael Tasis», *Els Marges*, núm. 87, p. 91-105.
- RIERA LLORCA (1967): Vicenç Riera Llorca, «Si l'exemple de la seva lleialtat...», *Xaloc*, núm. 17 (gener-febrer), p. 9-11.

- (1971): *Nou obstinats*. (Maurici Serrahima, Domènec Guansé, Odó Hurtado, J. M. Miquel i Vergés, J. M. Giménez-Botey, Jaume Picas, Víctor Alba, Avellí Artís-Gener, Manuel de Pedrolo), Barcelona: Selecta, 1971.
- (1979): *El meu pas pel temps (1903-1939)*, Barcelona: Edicions 62.
- (1988): «Rafael Tasis/Albert Manent», *Serra d'Or*, núm. 346 (setembre), p. 32.
- (1994): *Els exiliats catalans a Mèxic*, ed. de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, Barcelona: Curial.
- TASIS (2011): Rafael Tasis, *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2012): *Les raons de l'exili*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Cossetània.
- TORRENT & TASIS (1966): Joan Torrent i Rafael Tasis, *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Bruguera.
- VICENS VIVES (1960): Jaume Vicens Vives, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Àncora.